

kezményeként, megindultak a templomépítések is, sajnos kevés emléket hagyva az utókor számára. 950 évvel *István* halála után mégis ezek a romok, töredékek utalnak arra, hogy

államalapítónk munkája kiállta a történelem próbáját.

E. Kovács Péter

Szent István és kora

Tudományos ülészak Szent István halálának 950. évfordulójára

Mint a Magyar Történelmi Társulat tagja meghívást nyertem az MTA Történettudományi Intézete, valamint a Katolikus Püspöki Kar és a Magyar Történelmi Társulat által rendezett Szent István és kora című tudományos ülészakra. A tanácskozás helye az MTA vári kongresszusi terme volt, méltó keretet nyújtva a kétnapos (június 21–22) ünnepi konferenciának.

István királyunk halálának 950. évfordulóján csaknem harminc, határainkon innen és túl élő magyar világi és egyházi történész, régész, művészettörténész számolt be kutatásainak eredményeiről. Az első napon *A magyar állam Szent István korában*, a másodikon *Szellemi élet és társadalom Szent István korában*, valamint *Szent István és az utókor* címmel tartott előadásokat. *Berend T. Ivánnak*, az Akadémia elnökének bevezetője után a téma legjellegesebb ismerője, *Györffy György* professzor tartott összefoglaló előadást *Szent István és állama* címmel. Szent István vallási térítő és egyben államalkotó uralkodó: ez a két vonása az, ami hírét a későbbi korokra nézve is meghatározta. Kettős alkotása, a magyar állam és annak kereszténysége, egységet alkotott.

A középkor Európája nem ismert más államot, mint azt, amelynek formája és tartalma a keresztény gondolon nyugodott. István megfelelt a középkor keresztény ideáljának, a „rex justus, pius et pacificus”, az igazságos, kegyes és békeszerető király eszményének. Ugyanezt az eszményt tűzte ki fia, *Szent Imre* elé az *Intelmekben*.

A legrégebb legenda, a *Legenda maior*, hősenek olyan erényeit emeli ki, amelyek a kereszténység királyeszményére jellemzőek: ala-

mizsnaosztás, imádkozás – gyakran a templom padlójára vetve magát – stb. A *Hartvik*-féle legenda szintén a misericordiát és a veritast tartja főerényének.

Első királyunk egyéniségét illetően a történettudomány képviselői sokban eltérő álláspontot képviseltek, képviselnek – némelyek szerint a Karolingok és Ottók univerzális gondolatvilágát ültette át magyar földre, mások Cluny erősen papisztikus mozgalmának hatását fedezik fel.

A legendákra jellemző pozitív, az emberi életben is megvalósítható erényeket követelik az apai *Intelmek Szent Imrétől*. De ez már *Szűcs Jenő* professzor előadásának témája volt. „Ha kívánod a királyság tisztességét, légy békecségtűrő” – írja, és tíz fejezetben sorra veszi a királyi korona „tíz diszét”, a hithűséget, az egyházhűséget, a főpapok tiszteletét, az ország előkelőinek becsületét, az igazságtevést (királyi kötelesség), az idegenek védelmét és tanácsadóinak meghallgatását stb. Az etikai szabályok az imáról, a kegyességről, az irgalmaságról, a türelemről, az alázatról, tisztességről és a szüzességről szólnak.

Az *Intelmekben* nem apai tanácsokat kell elsősorban látnunk; inkább csak irodalmi formájuk ez. Tartalmuk a korai középkor uralkodó eszményképének ábrázolása. Ez az eszménykép lebegett *Szent István* előtt, amikor a Rómától kért koronával nyugati mintájú keresztény királlyá koronáztatta magát.

Váczy Péter a szent koronáról tartott előadást. Emlékeztetett arra, hogy a keleti népeknél (asszírok, kaldeusok, perzsák stb.) a korona a fejedelem isteni származásának volt külsőleg is látható bizonyossága, ebből következett fenség-

ge, hatalma alattvalói fölött. Az a korona, amelyet 1000-ben az ifjú király kért és kapott *II. Szilveszter* pápától, mint fogalom és jelkép ugyanaz, ami például a frank, a lengyel vagy akár a cseh királyok koronája.

A korona szó jelenti magát a koronát, mint a királyok ékszerét, másodsor, leggyakoribb értelmében, a királyi palota (regale palatium), királyi szék (regium solium) és királyi udvar (aula regia). Ez együttesen adja és jelenti a királyi méltóságot (regalis dignitas). A szent korona zománcképeit utólagosnak (későbbi korokból valónak) tartják. A korona hátsó felén, ahol a vastag aranypánt összeér, két lyuk található, ide kellett befűzni a pántlikát (ez szabályozható volt a fej mérete szerint).

Az eredeti korona keresztpántok nélküli volt. Igazgyögyfűzér díszítette a felső és alsó részét (a bizánci koronákhoz hasonlóan). Az egyes szemek egymáshoz kapcsolódva fűzért alkottak, ez volt az ún. gyöngyös korona, fejezte be előadását *Váczy Péter* professzor.

Az első napon még két előadást hallottunk a segédtudományok, a heraldika és a numizmatika köréből. Fehérvár címeréről szólva *Kállay István* professzor elmondotta, hogy Székesfehérvár, Magyarország legrégebb és egyik legszebb városa, Sárvíz mocsarainak kiemelkedő szigetein, két nagy jelentőségű útrendszer találkozási pontján épült, az észak-déli útvonal a Szentföldre, a kelet-nyugati pedig Itáliába vezetett.

Székesfehérvár kezdettől fogva az ország egyházi és ideológiai centruma volt, bár az igazi királyi rezidencia Esztergomba, később pedig Budára került. Az *István* király által alapított bazilika királyaink hosszú sorának koronázó és temetkezőhelye volt. Fehérvár első kiváltságlevelét *Szent Istvántól* kapta, ezt a levelet nem ismerjük, csak egyes pontjait. A város polgárai országzszerre vámmentességet élveztek. Fehérvár első címerén a pajzsba nem foglalt címerképen a jellegzetes három tornyú vár látható. Fejér vármegye első címerén pedig azt a jelenetet látjuk, amikor *Szent István* népet (koronáját) *Máriának* ajánlja fel.

Gedai István előadása az érmeügyítőknél adhat sok érdekes ismeretet. Előadását kiegészítette a legújabb kutatások eredményeivel is. *Szent István* király megkoronázását követően kezdődött el hazánkban a pénzverés. Ennek kezdete a legszorosabb viszonyban van a királyi cím és hatalom felvételével. Az önálló hatalom egyik leglényegesebb külső kifejezési módja volt az önálló pénzveretés joga.

Érdekes analógia, hogy majd minden nép a kereszténység felvételével egyidőben kezdett pénzt verni, így például Lengyelország, Svédország, Dánia stb.

Az egyház hatása az első pénzek veretén is látszik (kereszt, templom stb.). *Szent István*-nak is a környező és már pénzverés jogával rendelkező államok pénzrendszere nyomán kellett elkezdenie a pénzverést. Két út állott előtte: a nyugati államok Karoling mintákat követő pénzverése és a bizánci példa.

Szent István itt is a nyugati példa átvétele mellett döntött. Az ősmagyarok Kelet-Európa és Kis-Ázsia népeivel állottak kereskedelmi kapcsolatban, így az általuk ismert pénz az arab dirhem és a bizánci aransolidus volt (ezt igazolták a feltárt sírboltok leletei).

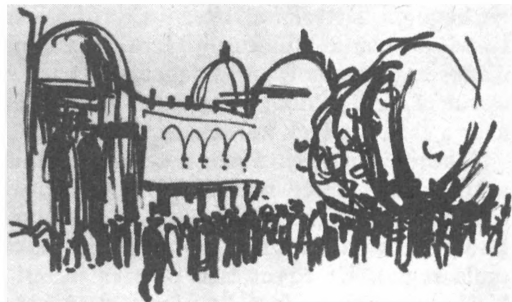
Szent István pénzein az éremkép a pénzdarabok mindkét oldalán azonos, kettős körben a felirat *Stephanus Rex*, majd a belső körben a vonalkereszt meghosszabbított része egy második kereszté alakul át. A hátlapi kép körirata *Regia Civitas*. *Szent István* pénzei (obulusok) ismert változatainak egy külön csoportja főképpen észak (német, lengyel és dán) leletekből került elő. Ezek a pénzek jó ezüstből készültek, a körirat olvashatatlan, a veret kezdetleges. Ezek voltak az első hamisítványok. Mindez a magyar pénz kedveltségét és elterjedtségét igazolja.

A társtudományok

A történettudomány társtudományainak meghívott szakemberei a konferencia második napján tartották előadásukat. *Tóth Melinda* művészettörténész a 11. század művészeti törekvéseiről, produktumairól tartott vetített képes beszámolót, a korai kézművesség tárgyi emlékeiről, a fa- és kőfaragványokról, bőrdíszítésekről. Legkorábbi építészeti emlékeinket a görög és lombard-olasz kőfaragás, a szalagfonatos díszítés jellemzi (Szekszárd, Zalavár).

A korai magyar templomépítés két irányból indult el: Bizánc és Nyugat felől. A latin rítusú egyházak templomai közül a főúri fejedelmi udvarházak mellett épült kápolnák kis rotundák voltak, a falusi plébániák zöme fából épült és ezért elpusztult. A jószerivel csak alaprajzból ismert 11. századi templomok háromhajós elrendezésűek. Az 1018 körül épült székesfehérvári bazilikát tekinthetjük a legnagyobb-nak. Hatvan métert meghaladó hajóját két, pilléres oszlopsor tagolta, középhajóját félkör-

íves apszis ölelte, mellékhajóit ravennai minta szerint négyzetesen zárták. Az esztergomi várhegyen folytatott ásatások nyomán feltárultak a korai fejedelmi palota alapfalai. A nagy, vörös kövekből épített palota lehetett *Szent István* szülőhelye. Külön előadás tárgyát képezte *István* király díszesen faragott szarkofágja, becses művészeti emlékünck.

Kralovánszky Alán régész előadása *Szent István* fehérvári eltemetéséről, sírjának feltárásáról szólt. Az ásatások során tiszta 11. századi lombard építészeti formák kerültek elő. A királyi család tagjait a bazilika padlózata alá, vagy a falak mellé temették. *Szent Istvánt* először ideiglenesen, míg a templom teljesen föl nem épült, a főoltár elé, márványkoporsóba temették. A bazilika befejezésekor – feltételezhetően – mind az ő, mind fia, Imre tetemét a délkeleti torony mellé helyezték át, később *Szent László* díszes mauzóleumba vitette át azokat. Az összehasonlító vizsgálat arra az eredményre vezet, hogy *Szent István* koporsója a 11. század első felében Itáliában, minden valószínűség szerint Velencében dolgozó, bizánci iskolázottságú mester műve, ami stílusvizsgálati úton megerősíti azt a feltevést, hogy *Szent István* utóda a trónon, a velencei *Péter* (1038–41) édesanyja, Orseolo doge neje, *István* nővére készítette hálából, amiért a trón utódlásában az ő ága javára döntött. Motivumaiban igen közel áll *Szent István* koporsójához a Zalavárott, az egykori Mosaburgban előkerült márvány töredék.

A 11. század végi nagylegenda *Gizella* királyné több adományáról is említést tesz a templomok javára, erről „sok egyház keresztjei, edényei valamint csodálatos művű és hímzett textiliái máig tanúskodnak”. Sajnos csak a miseruha maradt ránk, az, amelyet a király, *Gizella* királynéval együtt 1031-ben a székes-fehérvári prépostságnak adományozott, és amelyet a 12. század vége óta, némi átalakítással, az uralkodók koronázó palástnak használtak. Erről a palástról tartott vetítettképes előadást *Kovács Éva* művészettörténész. A palást alapanyaga bizánci eredetű selyem, amelyet a királyné és udvarhölgyei hímezhettek ki arannyal. A paláston ábrázolt alakok elrendezését többféleképpen magyarázták. Korábbi nézet szerint a *Credo*, más vélemény szerint a *Te Deum* gondolatkörét jeleníti meg. A palást középpontjában a diadalmas Krisztus látható mandorlában [dicsfényben], jobbról és balról angyalok között – mint mellékalakok – az

imádkozó *Mária* és *Keresztelő Szent János*. Alattuk a próféták, majd a trónoló Krisztus látható. Krisztus alatt *István* király és *Gizella* királyné képmása, kettejük között pedig egy kis fiú mellkép, nyilván *Imre* hercege. A palást megcsonkított mellrészének közepén, felül négyzet maradványa látható, a Signum Crucis (kereszt jele) felirattal. Kétoldalt pedig térdepelő donátorok helyezkedtek el.

A *Szent István és az utókor* című előadásorozatból megemlítem a konferencia egyik legizgalmasabb előadását, amelyet *Szántó Konrád* professzor tartott, *A szent jobb tisztelete a középkorban* címmel. A püspöki bizottság 1083-ban *Szent László* jelenlétében *Fehérvárott* kiemeltette a szent király földi maradványait, azok igen bonyolult – ma már nehezen kinyomozható – utat tettek meg. Eleinte *Fehérvárott* őrizték őket díszes tartókban, később azonban egyre több darabot osztottak széjjel. A *Hartvik*-legendából tudjuk, hogy a szent jobbot és a rajta lévő gyűrűt 1083-ban már nem találták meg, mert hiányzott a sírból. *III. István* oklevele figyelemre méltó adatokat tartalmaz az eltűnés körülményeiről. Ezek szerint *Merkur*, fehérvári örkanonok a jobbkezet „eltulajdonította”, és magával vitte kolostorába, a *Berettyó* partjára. Amikor erről az eseményről *Szent László* értesült, megjelent *Merkurnál*, hogy visszavigye az ereklyét *Fehérvárra*. *Merkur* azonban meggyőzte a királyt arról, hogy a szent jobbknak Isten rendelkezéséből ott kell maradnia. *Szent László* otthagya az ereklyét, és *Szent István* tiszteletére bencés apátságot alapított, és apátnak *Merkurt* tette meg.

A *Szent Jobb*-kultusz élő hagyomány, mint a konferencián elnöklő *Dankó László* kalocsai érsek elmondta, június 19-én *Kalocsán* tizenhatezer hívő vonult el az ereklye előtt.

V. Bárány Éva